อิศรญาณ

สุภาษิต

สารบัญ

คำอธิบาย

สุภาษิตอิศรญาณ
คำอธิบาย

เรื่องสุภาษิตอิศรญาณ
หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
“เพลงยาวเจ้าอิศรญาณ”
เป็นผลงานพระนิพนธ์
ของหม่อมเจ้าอิศรญาณ
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ

ซึ่งทรงนิพนธ์แต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศ
ได้พระนามฉายาว่า
อิสสรญาโณ
มีเรื่องเล่ากันมาว่า
เจ้าอิศรญาณนั้นจริตไม่สู้ปรกติ

ด้วยเหตุที่ครั้งหนึ่งกระทำการขัดพระราชอัธยาศัย
จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสประภาษว่าบ้า
และดูเหมือนผู้อื่นจะแสดงอาการเห็นตามด้วย

เจ้าอิศรญาณน้อยใจจึงแต่งเพลงยาวฉบับนี้
จากข้อความที่คมคายมีชั้นเชิงอย่างสุภาษิตสอนใจ
เป็นข้อพิสูจน์ว่ามิได้เสียจริต

และอาจเป็นเพราะทรงพระนิพนธ์ด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจ

จึงมีถ้อยคำที่มีความหมายแอบแฝงอยู่ในบทเพลงยาวนั้นด้วย
ผลงานของท่านจึงได้รับความนิยมกันแพร่หลาย
เช่นที่ว่า

"ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า
น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอัชฌาสัย
เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ
รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการ"

อิศรญาณสุภาษิต

สุภาษิตอิศรญาณ
◎ อิศรญาณชาญกลอนอักษรสาร

เทศนาคำไทยให้เป็นทาน

โดยตำนานศุภอรรถสวัสดี

สำหรับคนเจือจิตจริตเขลา

ด้วยมัวเมาโมห์มากในซากผี

ต้องหาม้ามโนมัยใหญ่ยาวรี

สำหรับขี่เป็นม้าอาชาไนย

ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า

น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอัชฌาสัย

เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ

รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการ

ผู้ใดดีดีต่ออย่าก่อกิจ

ผู้ใดผิดผ่อนพักอย่าหักหาญ

สิบดีก็ไม่ถึงกับกึ่งพาล

เป็นชายชาญอย่าเพ่อคาดประมาทชาย

รักสั้นนั้นให้รู้อยู่เพียงสั้น

รักยาวนั้นอย่าให้เยิ่นเกินกฎหมาย

มิใช่ตายแต่เขาเราก็ตาย

แหงนดูฟ้าอย่าให้อายแก่เทวดา

อย่าดูถูกบุญกรรมว่าทำน้อย

น้ำตาลย้อยมากเมื่อไรได้หนักหนา

อย่านอนเปล่าเอากระจกยกออกมา

ส่องดูหน้าเสียทีหนึ่งแล้วจึงนอน

เห็นตอหลักปักขวางหนทางอยู่

พิเคราะห์ดูควรทิ้งแล้วจึงถอน

เห็นเต็มตาแล้วอย่าอยากเป็นปากบอน

ตรองเสียก่อนจึงค่อยทำกรรมทั้งมวล

ค่อยดำเนินตามไต่ผู้ไปหน้า

ใจความว่าผู้มีคุณอย่าหุนหวน

เอาหลังตากแดดเป็นนิจคิดคำนวณ

รู้ถี่ถ้วนจึงสบายเมื่อปลายมือ

เพชรอย่างดีมีค่าราคายิ่ง

ส่งให้ลิงจะรู้ค่าราคาหรือ

ต่อผู้ดีมีปัญญาจึงหารือ

ให้เขาลือเสียว่าชายนี้ขายเพชร

ของสิ่งใดเจ้าว่างามต้องตามเจ้า

ใครเลยเล่าจะไม่งามตามเสด็จ

จำไว้ทุกสิ่งจริงหรือเท็จ

พริกไทยเม็ดนิดเดียวเคี้ยวยังร้อน

เกิดเป็นคนเชิงดูให้รู้เท่า

ใจของเราไม่สอนใจใครจะสอน

อยากใช้เขาเราต้องก้มประนมกร

ใครเลยห่อนจะว่าตัวเป็นวัวมอ

เป็นบ้าจี้นิยมชมว่าเอก

คนโหยกเหยกรักษาลำบากหมอ

อันยศศักดิ์มิใช่เหล้าเมาแต่พอ

ถ้าเขายอเหมือนอย่างเกาให้เราคัน

บ้างโลดเล่นเต้นรำทำเป็นเจ้า

เป็นไรเขาไม่จับผิดคิดดูขัน

ผีมันหลอกช่างผีตามทีมัน

คนเหมือนกันหลอกกันเองกลัวเกรงนัก

สูงอย่าให้สูงกว่าฐานนานไปล้ม

จะเรียนคมเรียนเถิดอย่าเปิดฝัก

คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก

ที่ไหนหลักแหลมคำจงจำเอา

เดินตามรอยผู้ใหญ่หมาไม่กัด

ไปพูดขัดเขาทำไมขัดใจเขา

ใครทำตึงแล้วหย่อนผ่อนลงเอา

นักเลงเก่าเขาไม่หาญราญนักเลง

เป็นผู้หญิงแม่ม่ายที่ไร้ผัว

ชายมักยั่วทำเลียบเทียบข่มเหง

ไฟไหม้ยังไม่เหมือนคนที่จนเอง

ทำอวดเก่งกับขื่อคาว่ากระไร

อันเสาหินแปดศอกตอกเป็นหลัก

ไปมาผลักบ่อยเข้าเสายังไหว

จงฟังหูไว้หูคอยดูไป

เชื่อน้ำใจดีกว่าอย่าเชื่อยุ

หญิงเรียกแม่ชายเรียกพ่อยอไว้ใช้

มันชอบใจข้างปลอบไม่ชอบดุ

ที่ห่างปิดที่ชิดไชให้ทะลุ

คนจักษุเหล่หลิ่วไพล่พลิ้วพลิก

เอาปลาหมอเป็นครูดูปลาหมอ

บนบกหนออุตส่าห์เสือกกระเดือกกระดิก

เขาย่อมว่าฆ่าควายเสียดายพริก

รักหยอกหยิกยับทั้งตัวอย่ากลัวเล็บ

มิใช่เนื้อเอาเป็นเนื้อก็เหลือปล้ำ

แต่หนามตำเข้าสักนิดกรีดยังเจ็บ

อันโลภลาภบาปหนาตัณหาเย็บ

เมียรู้เก็บผัวรู้ทำพาจำเริญ

ถึงรู้จริงนิ่งไว้อย่าไขรู้

เต็มที่ครู่เดียวเท่านั้นเขาสรรเสริญ

ไม่ควรก้ำเกินหน้าก็อย่าเกิน

อย่าเพลิดเพลินคนชังนักคนรักน้อย

วาสนาไม่คู่เคียงเถียงเขายาก

ถึงมีปากมีเสียงเปล่าเหมือนเต่าหอย

ผีเรือนตัวไม่ดีผีอื่นพลอย

พูดพล่อยพล่อยไม่ดีปากขี้ริ้ว

แต่ไม้ไผ่อันหนึ่งตันอันหนึ่งแขวะ

สีแหยะแหยะตอกตะบันเป็นควันฉิว

ช้างถีบอย่าว่าเล่นกระเด็นปลิว

แรงหรือหิวชั่งใจดูจะสู้ช้าง

ล้องูเห่าเล่นก็ได้ใจกล้ากล้า

แต่ว่าอย่ายักเยื้องเข้าเบื้องหาง

ตัวว่องไวในทำนองคล่องท่าทาง

ตบหัวผางเดียวม้วนจึงควรล้อ

ถึงเพื่อนฝูงที่ชอบพอขอกันได้

ถ้าแม้ให้เสียทุกคนกลัวคนขอ

พ่อแม่เลี้ยงปิดปกเป็นกกกอ

จนแล้วหนอเหมือนเปรตเหตุด้วยจน

ถึงบุญมีไม่ประกอบชอบไม่ได้

ต้องอาศัยคิดดีจึงมีผล

บุญหาไม่แล้วอย่าได้ทะนงตน

ปุถุชนรักกับชังไม่ยั่งยืน[๑]

ตัวยากอยากจะไปอาศัยเขา

ถึงเป็นญาติก็เปล่าเหมือนผู้อื่น

แม้มั่งมีเหมือนกันจึงยั่งยืน

การยิงปืนลูกถึงแล้วจึงดัง

อันคลื่นใหญ่ในมหาชลาสินธุ์

เข้าฝั่งสิ้นสาดเข้าไปที่ในฝั่ง

เสียงกลองดังฟังดูเพียงหูพัง

ปากคนดังอึงจริงยิ่งกว่ากลอง

ถ้าทำดีก็จะดีเป็นศรีศักดิ์

ถ้าทำชั่วชั่วจักตามสนอง

ความชั่วเราลี้ลับอย่ากลับตรอง

นอนแล้วมองดูผิดในกิจการ

เราทำผิดสิ่งใดในราชกิจ

อุตส่าห์คิดอย่าแพร่งแถลงสาร

คิดถึงผิดจิตไม่เหิมฮึกทะยาน

คิดถึงชอบแล้วก็ปานละเลิงใจ

เป็นข้าเฝ้าเหล่าเสวกามาตย์

ยิ่งกว่าทาสทาสาค่าสินไถ่

อย่าใช้ชิดอย่าให้ห่างเป็นกลางไว้

ฝ่ายข้างในอย่านำออกนอกอย่าแจง

มิควรทูลก็อย่าทูลประมูลข้อ

จะเกิดก่อลุกลามความแสลง

อย่าพูดปดให้จับได้พูดไพล่แพลง

ทูลแล้วแบ่งมุสาอย่าให้เต็ม

อันความเรื่องเดียวกันสำคัญกล่าว

พูดไม่ดีแล้วก็เปล่าไม่แข็งเข้ม

ข้าวต้มร้อนอย่ากระโจมค่อยโลมเล็ม

วิสัยเข็มเล่มน้อยร้อยช้าช้า

ถึงโปร่งปรุในอุบายเป็นชายชาติ

แม้หลงมาตุคามขาดศาสนา

อันความหลงแม้ไม่ปลงสังขารา

แต่ทว่ารู้บ้างค่อยบางเบา

อย่าโอกโขยกอยู่ในโลกสันนิวาส

แต่นักปราชญ์ยังรู้พึ่งผู้เขลา

เหมือนเรือช่วงพ่วงลำในสำเภา

เรือใหญ่เข้าไม่ได้ใช้เรือเล็ก

คนพันหนึ่งดึงดื้อถือมานะ

ในทิฏฐิะแข็งจริงยิ่งกว่าเหล็ก

เหล็กเผาไฟมอญไทยพม่าเจ๊ก

ผู้ใหญ่เด็กก็ตีอ่อนเพราะร้อนไฟ

อนิจังภาวนาว่ากุศล

พากันบ่นวุ่นวุ่นบุญที่ไหน

จังแต่ปากใจยังไม่จังใจ

ต่อเมื่อไรสังเวชจิตอนิจจัง

หลงโลภลาภบาปก็รู้อยู่ว่าบาป

กิเลสหยาบยังไม่สุขย่อมทุกขัง

ตัณหาหากชักนำให้กำบัง

เอาธรรมตั้งข่มกดให้ปลดร้อน

คนศรัทธาว่าง่ายสบายจิต

ไม่เบือนบิดเร่งทำตามคำสอน

คนที่ไม่ศรัทธาอุราคลอน

โง่แล้วงอนถึงไม่ฟังก็ยังดึง

หาเงินติดไถ้ไว้อย่าให้ขาด

ตำลึงบาทหาไม่คล่องเพียงสองสลึง

ชาติตะปูชาติแข็งต้องแทงตรึง

ชาติขี้ผึ้งชาติอ่อนร้อนละลาย

ของสิ่งใดสงสัยให้พิสูจน์

ไม่แกล้งพูดธาตุทั้งสี่ดีใจหาย

ดูดินน้ำลมไฟให้แยบคาย

ไล่ระบายเท็จก็แปรแท้ไม่จร

ปลาร้าเค็มพริกเทศเผ็ดไฉน

เอออะไรดูเถิดยังเกิดหนอน

กลับฟอนฟันพริกปลาร้าสถาพร

ทั้งเค็มร้อนไม่ถึงกรรมเป็นธรรมา

พูดโกหกแต่แยบคายอุบายปด

คนทั้งหมดนั่งฟังไม่กังขา

ที่พูดซื่อถือแท้แน่เจรจา

เขาก็ว่าพูดปดทุกบทไป

เป็นเจ้านายผู้ดีมีวาสนา

เอาพ่อตาลงข้างล่างใช้ต่างไพร่

มีเมียน้อยหลักแหลมก็แถมใช้

ลูกเขยจนแล้วก็ใส่คอเป็นเอ็น

คุณกับโทษสองแบ่งแรงข้างไหน

คุณถึงใหญ่ให้ผลคนไม่เห็น

โทษสักเท่าหัวเหาเล็กเท่าเล็น

ให้ผลเห็นแผ่ซ่านทั่วบ้านเมือง

น้ำใจเอยเห็นกรรมไม่ทำชั่ว

บวชตั้งตัวตั้งใจบวชได้เรื่อง

บวชหลบราชการหนักบวชยักเยื้อง

บวชหาเฟื้องหาไพบวชไม่ตรง

หลายตำบลหลายแห่งแขวงป่าช้า

อศุภพาเกิดพินิจพิศวง

ป่าช้าใหญ่คือเตาไฟไยมิปลง

สังเวชลงว่าเผาผีทุกวี่วัน

สัตว์ผอมฤๅพีนี้สองสิ่ง

สามผู้หญิงรูปดีไม่มีถัน

กับคนจนแต่งอินทรีย์นี้อีกอัน

สี่ด้วยกันดูเป็นไม่เห็นงาม

บรรพชาสามปางนางสามผัว

ข้าเก่าชั่วเมียชังเขายังห้าม

มักเกิดเงี่ยงเกี่ยงแง่แส่หาความ

กาลีลามหยาบช้าอุลามก

เคหฐานหยาบช้าหาสะอาด

มูลฝอยใบไม้ใช่ญาติอย่ามุ่นหมก

อย่าเข้าทำส่ำสมนิยมรก

ไฟจะตกลามไหม้ไม่ได้การ

กิ่งไม้เรียวหนามหนาศิลาหัก

เห็นเสียบปักอยู่ที่ทางกลางสถาน

หยิบทิ้งเสียบุญหนักหนาอย่าขี้คร้าน

ทำไปนานแล้วก็ก้างไม่ค้างคอ

ถือตำรามากนักขี้มักกรอบ

มิเสียชอบขัดสนจนจอนจ่อ

ออกชื่อบาปครางฮือทำมืองอ

ไม่นึกฉ้อส่อเสียดเบียดเบียนใคร

จิตดำรงคงธรรมไม่พล้ำเพลี่ยง

สู้หลีกเลี่ยงตามภาษาอัชฌาสัย

ถึงบอกลาภบาปแล้วไม่พอใจ

มีหาไม่อุตส่าห์รักษากาย

พระพุทธองค์ก็ทรงชมว่าสมปราชญ์

บัณฑิตชาติเมธาปัญญาหลาย

สู่คติเบื้องหน้าถ้าเขาตาย

ทางอบายห่างไกลไม่ไปเลย

กระแสพุทธฎีกาว่ากระนี้

เดี๋ยวนี้นี่ไม่กระนั้นนะท่านเอ๋ย

ถ้ายากจนแล้วก็คนมักยิ้มเย้ย

ภิปรายเปรยเปรียบเทียบพูดเสียบแทง

ว่าชะชะนักปราชญ์ชาติสถุล

วิบากบุญให้ผลจนต่องแต่ง

สวรรค์นรกที่ไหนไม่แจ้งแจง

อยู่เขตแขวงธานีบุรีใด

อย่าคบมิตรจิตพาลสันดานชั่ว

จะพาตัวให้เสื่อมที่เลื่อมใส

คบนักปราชญ์นั้นแหละดีมีกำไร

ท่านย่อมให้ความสบายหลายประตู

ความเจริญและความฉิบหายนั้น

ที่เกิดมันไม่มากเท่าปากหู

อ้ายคิ้วตานั้นก็เปล่าแต่เจ้าชู้

จมูกรู้ก็แต่สูดพูดไม่เป็น

ชั่วแต่กายวาจาย่อมปรากฏ

คนทั้งหมดแม่นแท้เขาแลเห็น

ชั่วในใจบังปิดไว้มิดเม้น

สิบห้าเล่มเกวียนเข็นไม่หมดมวล

คดสิงอื่นหมื่นแสนแม้นกำหนด

โกฏิล้านคดซ้อนซับพอนับถ้วน

คดของคนล้นล้ำคดน้ำนวล

เหลือกระบวนที่จะจับนับคดค้อม

หินกับเหล็กชุดดีตีเอาเถิด

ไฟก็เกิดหินร่อยไปเหล็กไม่ผอม

ถึงหินนิดกรีดกดตือดออม

อุตส่าห์ถนอมใช้ไปได้นมนาน

จะผ่าไม้ให้พินิจพิศดูท่า

ให้เห็นว่าแสกไหนเหมาะจึงเจาะขวาน

จะเข้าหาคนผู้ดูอาการ

ถือโบราณถูกเดาจึงเอาคำ

ห้าสิบปีมีประมาณฐานเก่าเก่า

น้ำไม่เข้าท่วมถึงที่มีดินถนำ

โตเท่าผลมะขวิดสดเร่งจดจำ

ถูเงินเฟื้องเหลืองก่ำเป็นทองจริง

คนพันหนึ่งเสาะสางทางเสน่ห์

อุปเท่ห์ทำให้ยอบชอบใจหญิง

เสกที่ใดใจเจ้าของต้องประวิง

ได้ก็เกิดยุ่งยิ่งร้างหย่ากัน

รักกันเองหรือขอสู่อยู่กันยืด

ไม่จางจืดเสน่หาจนอาสัญ

อื่นอื่นนั้นยกไว้ใจสำคัญ

กับอีกอันปฏิบัติไม่ขัดเรา

คนมียศรูปสวยทั้งรวยทรัพย์

เสน่ห์บทนี้ปับขลังจริงเจ้า

สาวสาวเห็นหมดหน้าถ้าจะเอา

ไม่ต้องเป่าเสกคาถาก็มาเจียว

คนแก่มีสี่ประการโบราณว่า

แก่ธรรมาพิสมัยใจแห้งเหี่ยว

แก่ยศแก่วาสนาปัญญาเปรียว

แต่แก่แดดอย่างเดียวแก่เกเร

ความรู้ท่วมหัวตัวไม่รอด

เป็นคำสอดของคนเกเรเกเส

เรียนวิชาไม่แม่นยำคะน้ำคะเน

ไปเที่ยวเตร่ประกอบชั่วตัวจึงจน

ทะเลน้อยเท่ารอยโคโผไม่ได้

โดยว่าใจยังกำหนัดชัดมรรคผล

หญิงขมิ้นชายปูนประมูลปน

ไหนจะพ้นทะเลแดงตำแหน่งเนื้อ

จิ้งจกเรียกจระเข้บกยกขึ้นท้า

แมวตัวเล็กเขาก็ว่าเป็นอาเสือ

แมวเป็นอาของพยัคฆ์ชักว่านเครือ

ไม่น่าเชื่อหลานอะไรใหญ่กว่าอา

อีกข้อหนึ่งเมืองเราชาวมนุษย์

ย่อมว่าพุทธกับไสยตั้งใจว่า

ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันไปมา

ทั้งเจรจารำคาญหูดูไม่งาม

พุทธแปลว่าพระเจ้าท่านกล่าวแก้

ไสยนั้นแปลว่าผีนี้ได้ถาม

ผิดหรือถูกไม่ตรึกตราเจรจาตาม

มีเนื้อความในคัมภีร์บาลีใด

ว่าพระพุทธองค์ไปอาศัยผี

ผีไปพึ่งบารมีที่ตรงไหน

ถ้อยทีถ้อยพึ่งกันนั้นอย่างไร

ครั้นว่าไล่เข้าก็ซัดลัทธิแรง

เป็นวาจากรรมเปล่าไม่เข้าข้อ

รู้แล้วก็นิ่งไว้อย่าได้แถลง

แม้พลั้งปากเสียศีลพลาดตีนแพลง

มักระแวงข้างเป็นโทษประโยชน์น้อย

หนึ่งนักปราชญ์ผู้เขลากล่าวกำเนิด

ว่ากระต่ายไปเกิดเป็นหิ่งห้อย

เพราะอย่างนั้นรัศมีสีจึงย้อย

แล้วอย่าพลอยพูดไถลเหมือนไม้ลิด

จะคบมิตรสนิทนักมักเป็นโทษ

เกิดขึ้งโกรธต่างต่างเพราะวางจิต

ทันระวังตัวที่ไหนไม่ทันคิด

เหตุสักนิดแล้วก็ได้ขัดใจกัน

ประพฤติดีฝีปากข้างถากถาง

คือเห็นทางห้ามรักให้ชักสั้น

ฉุกละหุกคลุกคลีถึงตีรัน

อ้ายรู้มากนี่แลมันเป็นต้นเดิม

เจ้าท่านเกลียดอย่าเกลียดแทนองค์เจ้า

เอ็นดูเหล่าผู้ผิดอย่าคิดเสริม

กริ้วสิ่งไรช่วยแซมค่อยแต้มเติม

ผู้ผิดเพิ่มพูดผิดใช่กิจเอง

ผมยาวยุ่งทิ้งไว้ไม่สางหวี

สิ้นที่พึ่งแล้วจึงมีคนข่มเหง

อาวุธปากกล่าวดีมีคนเกรง

ยิงให้เป้งเดียวถูกทุกทุกคำ

ของเข้าที่ออกที่ทางพิเศษ

ถ้ารู้เหตุก็คงเห็นเป็นยังค่ำ

คว่ำหงายตำตอกบอกแล้วจำ

กลางคืนกลางวันร่ำอยู่อัตรา

ดูตระกูลกิริยาดูอากัป

ดูทิศจับเอาที่ผลต้นพฤกษา

ดูฉลาดเล่าก็เห็นที่เจรจา

ดูคงคาก็พึงหมายสายอุบล

นกกระจาบเดิมหนักหนามากกว่าแสน

ไม่เดือดแค้นสามัคคีย่อมมีผล

ครั้นภายหลังอวดกำลังต่างถือตน

พรานก็ขนกระหน่ำมาพากันตาย

ดูโรงเรือนเปรียบเหมือนกับสังขาร

ปลูกไว้นานเก่าคร่ำฉล่ำฉลาย

แก่ลงแล้วโคร่งคร่างหนอร่างกาย

ไม่เฉิดฉายเหมือนหนุ่มกระชุ่มกระชวย

ตาก็มัวหัวก็ขาวเป็นคราวคร่ำ

หูก็ซ้ำไม่ได้ยินเอาสิ้นสวย

แรงก็ถอยน้อยกำลังนั่งก็งวย

ฟันก็หักไปเสียด้วยไม่ทันตาย

แก่ตัณหานี้ทำไมจึงไม่แก่

ยังปกแผ่พังพานผึงตึงใจหาย

เห็นสาวสาวเข้ายังตะเกียกตะกาย

คิดอุบายจะใคร่เฉ่งแต่เกรงจน

คืนและวันพลันดับก็ลับล่วง

ท่านทั้งปวงจงอุตส่าห์หากุศล

พลันชีวิตคิดถึงรำพึงตน

อายุคนนั้นไม่ยืนถึงหมื่นปี

อันความมรณาถ้วนหน้าสัตว์

แต่พระตรัสเป็นองค์พระชินศรี

แสนประเสริฐเลิศภพจบธาตรี

ยังจรลีเข้าสู่นิพพานเอยฯ

อิศรญาณ

สุภาษิต

